

HURÁ, BUDEME PSÁT DIKTÁT!

Simona PIŠLOVÁ

Abstrakt:

Diktátem procvičujeme, upevňujeme a prověřujeme pravopisné znalosti, je proto jednou z nepostradatelných možností při výuce každého jazyka, tedy i mateřského. Může mít různé obměny od dnes již běžně používaného běžacího diktátu, až po nezvyklé formy diktátů, např. diktát v krabičce, botanický diktát, zpětný diktát apod., o kterých se podrobně píše v tomto příspěvku.

Klíčová slova: diktát, český jazyk, jazykové vyučování

Úvod

Většina učitelů cítí dnes slovo diktát jako něco nepříjemného, stresujícího, skoro až nevhodného pro výuku. Nemyslím si to. Sama jsem ve škole zažila pro druhé neuvěřitelnou situaci. Moje třída (7. ročník ZŠ) si vyžádala na suplujícím učiteli psaní diktátu. Jak je to možné? Diktát byl součástí dlouhodobé hry Bedna plná¹, kterou jsme celoročně při češtině hráli. Psal se rok 1983 a já jsem byla začínající učitelka plná radosti a elánu, přesvědčená o tom, že každý chodí do školy rád, tak jako já. Nadšení jsem snadno přenesla i na děti. Tehdy byla motivací hra, dnes se pokusím najít možnosti, při kterých bude motivací diktát sám, jeho obsah a forma. Takové diktáty mohou být přitažlivé pro každou věkovou kategorii i pro každou dobu – dají se s radostí psát i o prázdninách.

1 Diktáty s chybou

1.1 Věcná chyba, aneb žák detektivem

Do kterého ročníku zařadíte tento diktát?

Byli jsme na škole v přírodě v Hrabyni. Každý den jsme se dopoledne učili češtinu, matematiku a jiné předměty. Svátek svatého Cyrila a Metoděje jsme oslavili výletem na Velehrad. Všude voněly lípy a kvetl podběl.

Pokud jste odpověděli na danou otázku jinak, než že takový diktát nemůžete dát žákům nikdy, protože je plný nesmyslů², zamyslete se, zda neučíme ve školách odděleně gramatiku od ostatních vědomostí.

¹ Žáci soutěžili pomocí diktátů o poklad z bedny plné vzácných drobností. Podrobná pravidla hry viz Pišlová, S. (2008). *Jazykové hry*. Praha: Fortuna, s.104-105.

² Svátek sv. Cyrila a Metoděje je 5. července, tedy o prázdninách a to nejezdíme na školy v přírodě, Hrabyně a Velehrad jsou místa od sebe značně vzdálená, podběl je jarní květina.

Chceme-li studentům takový diktát přece jen dát, musíme po nich také chtít, aby opravili všechny věcné chyby. Tedy místo školy v přírodě napíšou skautský tábor, místo Velehradu Opavu nebo místo Hrabyně napíšou Uherské Hradiště a podběl nahradí rostlinou, která kvete na začátku prázdnin. Samozřejmě napoprvé do diktátu vložíme jasný nesmysl a teprve později dětem nadiktujeme hůře odhalitelné omyly. Pochopitelně ne všechny děti odhalí všechny věcné chyby, některou možná neodhalí nikdo a vy jim ji budete muset vysvětlit. Takovou informaci si jistě dobře zapamatují.

1.2 Veselé diktáty

Pokuste se s vážnou tváří žákům nadiktovat tento diktát:

V zoologické zahradě se dnes narodila žebra. Namaž si na chleba mēd'. Dědeček šel na houby s kosem. Jsi nemocný, tak lez v posteli. Petr má večer slavnostní pleš. Jaruščino praní se mamince líbilo. Strýc Ivan má na hlavě ples.

Po napsání diktátu mají žáci pastelkou dát text významově do pořádku. Za domácí úkol mají vymyslet dvě podobné věty.³ Tak vám vznikne materiál na další diktát a děti si tím samy dokazují, jak důležitý je háček nad písmenem. Podobně je možné postupovat i u délky samohlásek.

2 Doplnovací diktáty

2.1 Pište jen jednotlivá slova

Tentokrát si žáci musí přijít sami na slova, která mají napsat podle našeho vysvětlení. Je to vlastně taková doplňovačka bez tajenky. Obtížnost volíme podle věku.

Napište slovo/sousloví nadřazené ke slovům: Praha, Brno, Bratislava, Paříž, Vídeň.

Napište nočního savce, který létá.

Jak se jmenuje ještěrka z vyjmenovaných slov?

Má to tři stejně dlouhé strany. Co je to?

V pohádce se žába v princeznu.

(evropské město, netopýr, slepýš, rovnostranný trojúhelník, proměnila)

2.2 Napište třemi slovy

Přečteme žákům tento text a oni jej mají napsat třemi slovy.

Prapodivná svatba

Ráno všude vládl spěch a shon. Ženich popocházel, nevěsta si pohrávala se závojem. Nezadržitelně se blížila hodina H. Poslední přípravy byly hotovy. Všichni už jen se zatajeným dechem poslouchali proslov oddávajícího. Pak se do ticha ozvalo pisklavé ano a jedno bzučivé ano. Pan Komárek a slečna Mušková se stali manželi. Hostina mohla začít. Ale ouha!

³ Ve větách se háčky pouze přemístily, počet je správný.

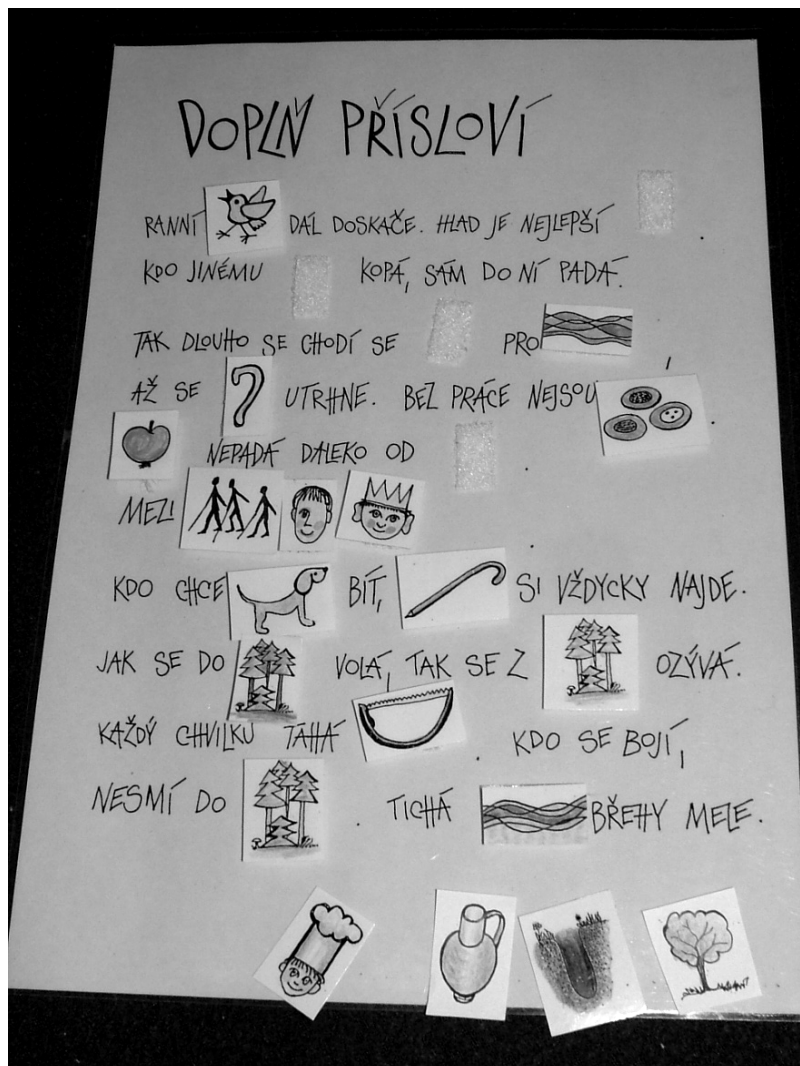
Kde je víno? Ve všem tom shonu zapomněli obstarat slavnostní nápoj! Naštěstí se tou dobou vracel z nákupu pan Slaviček a se smutnými svatebčany se rozdělil. Žejdlíček vinného moku rozproudil zábavu. Hudba pana Cvrčka začala hrát, tancovalo se, jedlo a pilo a pilo. A nešťěstí na sebe nenechalo dlouho čekat! Když se moc pije, nemůže to dobře skončit, a tak se stalo, že novomanžel pan Komárek zůstal bez dechu ležet na dvoře. Z novomanželky se rázem stala vdova. Plakala v komoře, družičky ji sice utěšovaly, že manžel jistě není dočista mrtvý, že ožije, ale ona věděla, že s panem Komárkem je amen a křičela: „Jak by mohl ožít? Vždyť oni ho zabili!!!“

(Komáři se ženili)

Dalším úkolem může být dokončení příběhu podle písničky nebo vymýšlení podobných příběhů podle jiných písní.

2.3 Doplňte přísloví

Žáci dostanou přísloví, ve kterých chybějí slova. Mají je doplnit a text celý napsat. Jako nápověda jim poslouží obrázky (viz obr.1).

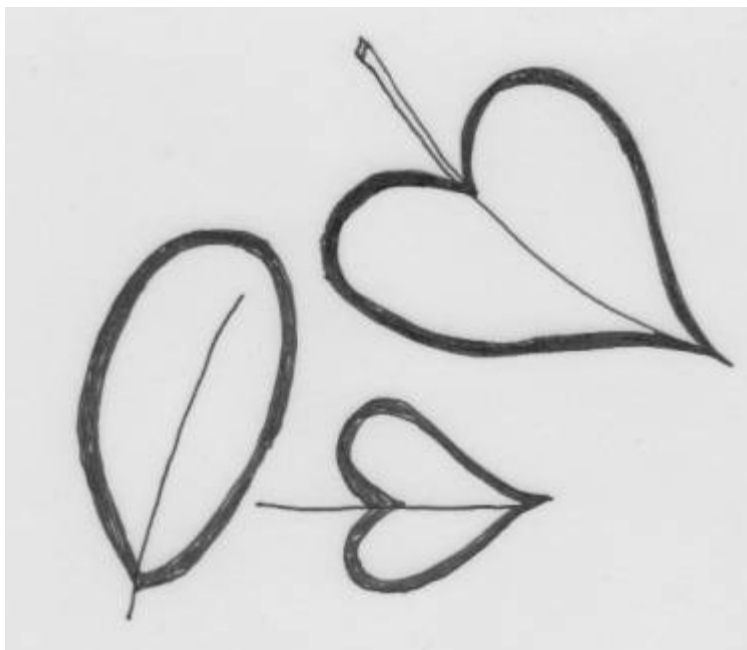

Obrázek 1.

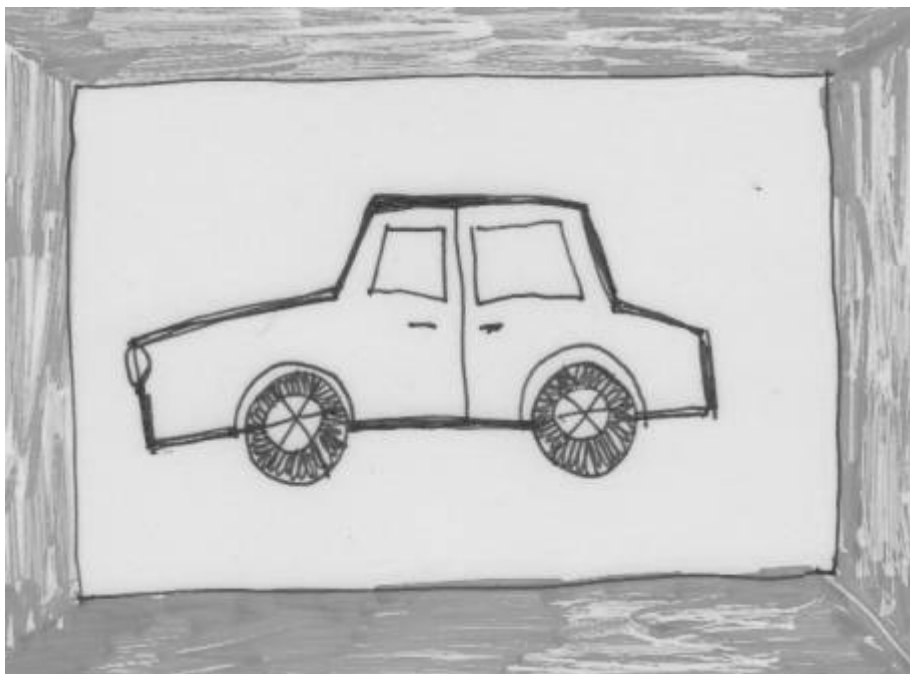
2.4 Doplňte slova na obrázkách

Diktujeme dětem věty, ve kterých vynecháme slova a nahradíme je obrázkem stejně znějícího slova nebo výtvarným popisem slova apod.

Koupili jsme si (obr.2) do Národního divadla. Včera jsme navštívili výstavu Emila Filly, nejvíce se nám líbil jeho (obr.3).

Obrázek 2.

Obrázek 3.

Při takovém diktátu se studenti zasmějí i zamyslí. Ne všichni doplní správně, ale práce je bude bavit a sami mohou podobné diktáty také připravovat. (řešení: tři lístky, autoportrét)

2.5 Doplněte slova, vlajky napoví

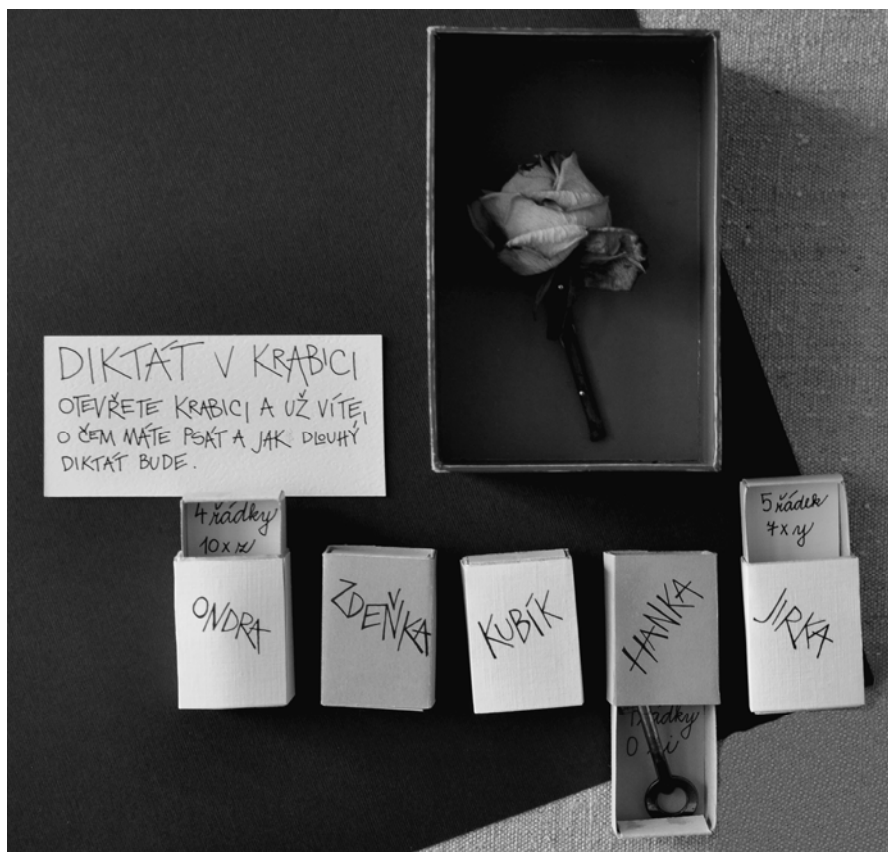
K tomuto diktátu jako nápovědu potřebujeme obrázky vlajek. Žáci budou místo nich do ustálených spojení doplňovat přídavná jména odvozená od názvů států, kterým vlajky patří.

Při tělesné výchově jsme dnes cvičili (turecká vlajka) sed na (švédská vlajka) bedně. K obědu byl (španělská vlajka) ptáček s (americká vlajka) bramborami. Domácí úkol z fyziky mi nešel, byla to pro mě (španělská vlajka) vesnice.

Podobných spojení je mnoho, můžete si z nich udělat ve třídě sbírku.

3 Autodiktáty

3.1 Diktát v krabičce

Obrázek 4.

Poprvé necháme žáky napsat diktát po otevření krabice, ve které je například jedna suchá žlutá růže. Většina z nich napíše jen tato tři slova. Sešity vybereme a pak se zeptáme dětí, jestli si jejich maminka usuší každou růži, kterou dostane. Jistě ne, a proto mohli žáci napsat, proč jsme si asi květinu usušili, koho nebo co nám připomíná. Příště přineseme pro každého krabičku od zápalek s jeho jménem, v ní má ukrytý diktát – je tam věc, nejlépe něco, co je danému dítěti blízké, počet řádků (délka diktátu) a může tu být i nějaká podmínka, například 5 x y (v diktátě musí být přesně 5 ypsilonů).

Proč takovému psaní říkám diktát? Vždyť je to spíše sloh! Je to autodiktát, nehodnotím stylistiku (sama totiž neumím napsat bez přípravy dobrou slohovou práci na daný počet řádků), ale jen pravopisné chyby. Bystrý žák musí tento diktát napsat na výbornou, protože ví, co bezpečně zná, nepíše slovo *brzy*, ale slovo *brzo*, protože je to stejné, ale chyba se v něm udělat nedá.

3.2 Zvukový diktát

Pouštíme žákům z magnetofonu různé zvuky (vrzání dveří, rána, tekoucí voda...) a oni podle nich píší příběh.

Jinou možností je rozdat dětem krabičky s neznámým obsahem a ony píší, co si myslí, že v krabičce je, co by tam chtěly mít... Krabičku však nesmějí otevřít, jen s ní mohou klepat, potěžkat ji,...

3.3 Jak to bylo dál?

To jsou diktáty, které nadiktujeme jen z části – dokončení nebo naopak začátek píše děti samy. Zase mohou být různě obtížné a mohou procvičovat jak logickou úvahu, znalost nebo jsou založeny na nějakém jazykovém jevu.

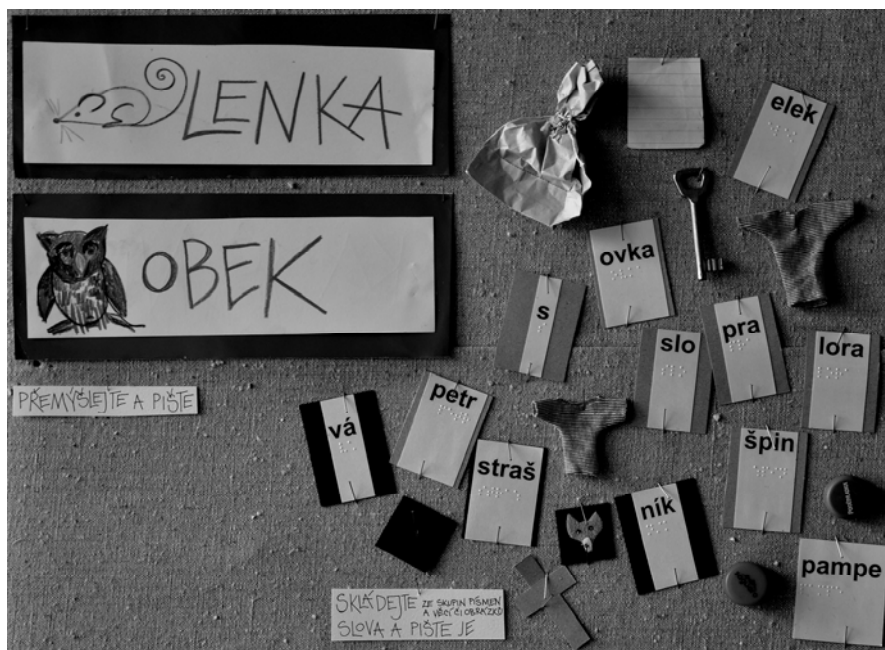
„Maminko, na hřišti nás všechny poštípala včela, která tam létala,“ říkala Eliška mamince, když se vracela ze školky. „Eliško, ty si vymýšlíš,“ namítá maminka, „...“

„Došly peníze,“ povídá tatínek..... (Je na žácích, jestli zvolí variantu, že došly poštou, nebo že už nejsou.)

... Pošl_ myši. ... (Pokračování záleží na tom, jaké i/y jsme napsali do příčestí, tedy jestli jsou myši mrtvé, nebo jestli po někom chceme, aby je polal.)

4 Jiné možnosti diktátů

4.1 Diktát z věcí a částí slov, nebo z obrázků a částí slov

Obrázek 5.

Slova můžeme skládat z obrázků a skupin písmen (obr.5), např. na první kartě je slovo *myšlenka*, na druhé je slovo *výrobek*. Takové karty žákům postupně ukazujeme a oni píší celá slova jako diktát. Někomu jde lépe slovo dešifrovat, jiný nepotřebuje tolik uvažovat o správném pravopisu slova, ale všichni budou novou formou diktátu zaujati. Navíc si děti při psaní jednoho slova uvědomují pravopis slov dvou.⁴

Slova můžeme také skládat z částí volně položených na lavici. Na fotografii (obr.5) vidíme např. *slovičko*, *svíčka*, *svíčková*, *křížovka*, ... Při tomto rozsypaném diktátu můžeme každou část použít několikrát. Zadáme vždy minimální počet slov, počet i/y v diktátu nebo soutěžíme, kdo složí slovo, které nikdo jiný nemá, kdo má slov nejvíce apod.

4.2 Botanický diktát

⁴ Existuje soubor 40 takových karet v hmatném provedení pro nevidomé.

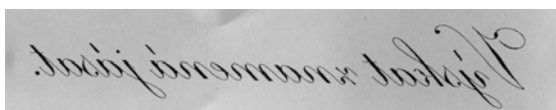
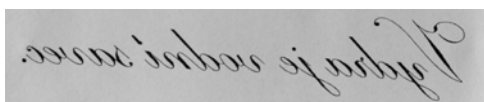
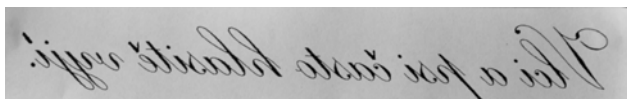

Obrázek 6.

Všechny zalaminované listy mají ve svých názvech i,í/y,ý nebo jiný jazykový problém. Žáci je správně nahlas pojmenují a názvy napíší jako diktát. Až budou mít děti přírodovědné znalosti dosti upevněné, budeme listy jen ukazovat a žáci budou psát.

Můžeme si také ve třídě založit herbář pravopisně náročných rostlin. Učíme tak význam slov a jejich pravopis najednou.

4.3 Zpětný diktát

Obrázek 7.

Diktát tentokrát žáci jen přepisují (obr.7), ale dá to práci, protože diktát je napsaný obráceně. Děti píší zleva doprava jako obvykle. Poprvé velmi oceníme, když se bystrý žák podívá na text z rubu proti světlu nebo když použije zrcátko, ale příště tyto možnosti už zakážeme. Opravu diktátu píší žáci zpětně, tedy zprava doleva, protože je opravdu ostuda, když člověk neumí ani opisovat.

Do takového diktátu dáváme především slova, jejichž psanou podobu si musíme zapamatovat.

Zpětný diktát může vypadat i jinak. Prostě nadiktujeme věty opravdu odzadu. Žáci píší tak, jak je zvykem, musí začínat slovem, které čteme jako poslední.

.diktátu psaní na těším se dnes Zvláště

Závěr

Pokusila jsem se ve svém příspěvku naznačit, že forma diktátu může být velmi pestrá, radostná, přitažlivá a zábavná, jak pro učitele, tak i pro žáky, studenty, ba i posluchače vysokých škol. Diktát stejně jako každá jiná forma procvičování a prověřování znalostí je rozhodně důležitá. Nelze si totiž představit, že se bez tvrdého tréninku stane sportovec olympijským vítězem, že se klavírista bez etud a hodin cvičení stane koncertním virtuózem, tak se ani Čech bez psaní diktátů a dalších pravopisných cvičení nenaučí pravopis.

Být v něčem dobrým stojí jistě hodně práce a není to vždy zábavné, proto není možné psát vždy jen zábavné diktáty, ale musí se psát i ty obyčejné, nezábavné, můžeme je jen různě ozvláštnit. Například motivací - pokud dnes celá třída v diktátě neudělá více než 30 chyb dohromady, můžeme si vybarvit jednoho psa na omalovánce (obr.8). Budeme mít do konce školního roku vybarvené všechny psy? Pokud ano, objeví se jeden velký pes. A to jsme zase na začátku celého příspěvku. Podobnou dlouhodobou hrou byla i hra Bedna plná.

Obrázek 8.

Seznam literatury

Hájková, E. (2008). Komunikační činnosti a jejich cíle. Praha: Karolinum.

Pišlová, S. (2008). *Jazykové hry*. Praha: Fortuna.

Pišlová, S.- Pišlová, K. (2009). *Hra a hravé činnosti v hodinách češtiny*. Didaktické studie, 1(1). 23-29.

Pišlová, S. (2011). *Pojďme si hrát*. Praha: Karolinum.

Kontakt: PaedDr. Simona Pišlová, Dr.

Pedagogická fakulta UK, katedra českého jazyka, M. D. Rettigové 4, Praha 1, 116 39
simona.pislova@post.cz